

Tweeluik: Spelen met risico's

Wat is gevaarlijk?

In buitenspel verkennen kinderen hun grenzen. Dit tweeluik gaat over spelen met risico's. Dit eerste deel beschrijft de kenmerken van risico's. Is iets werkelijk gevaarlijk of ervaren we het alleen zo?

Kees Both is pedagoog en als auteur, lobbyist en adviseur actief op het terrein van kind & natuur

Kinderen spelen in hun spel met risico's, verkennen daarin hun eigen grenzen en de eigenschappen van de wereld waarin ze leven. Dat spel met risico's is noodzakelijk voor een evenwichtige ontwikkeling van kinderen. Volwassenen hebben echter de neiging om risico's vooral als negatief te beschouwen en ze zo veel mogelijk uit te bannen. Hoe vinden we in onze risicomijdende samenleving een goede verhouding tussen enerzijds de uitdaging die nodig is voor de ontwikkeling van de kinderen en anderzijds de bescherming van kinderen tegen gevaarlijke situaties?

Esther (4,5 jaar) kijkt me met een olijke en tegelijk serieuze blik aan en vraagt: 'Zal ik eens iets hééééél engs doen?' Ik reageer, zoals van me verwacht wordt, met een ontzet: 'Oh, nee!' Maar Esther klimt al de touwladder op naar het net van dik touw dat tussen vier palen is gespannen. Daar bovenop gaat ze, in het midden van het net, met losse handen staan en ik houd, weer 'ontzet', de hand voor mijn ogen. Esther geniet en roept 'kijk eens naar me'. Ik kijk en lach haar bewonderend toe. Zij gaat zitten en kruipt weer naar de rand, waar zij met haar voeten heel handig de touwladder op de tast weer kan vinden en klimt naar beneden. Ik geef haar een knuffel en zij huppelt vrolijk weg.

'Iets engs doen'

Esther toont hier iets dat zij eerst eng vond, maar nu wel durft. Zij heeft een grens verlegd. Kinderen zijn voortdurend bezig met het verkennen van hun grenzen en het buitenspel biedt bij uitstek mogelijkheden daarvoor. Als de fysieke ruimte tenminste voldoende gevarieerde uitdagingen biedt en als de volwassenen kinderen de mentale ruimte geven om te experimenteren. Anders gezegd: kinderen spelen voortdurend met risico's en dat is nodig voor hun ontwikkeling. Hun motorische ontwikkeling, maar in dit geval ook de ontwikkeling van een deugd als moed.

Esther toont hier iets dat zij eerst eng vond, maar nu wel durft. Zij heeft een grens verlegd. Kinderen zijn voortdurend bezig met het verkennen van hun grenzen en het buitenspel biedt bij uitstek mogelijkheden daarvoor. Als de fysieke ruimte tenminste voldoende gevarieerde uitdagingen biedt en als de volwassenen kinderen de mentale ruimte geven om te experimenteren. Anders gezegd: kinderen spelen voortdurend met risico's en dat is nodig voor hun ontwikkeling. Hun motorische ontwikkeling, maar in dit geval ook de ontwikkeling van een deugd als moed.

Risico's in soorten

Er moet onderscheid gemaakt worden tussen gevaren en risico's. Gevaar heeft te maken met beleving, het is een emotioneel begrip. Het is dat Esther haar kunsten vertoont midden op het net en niet aan de rand, want in het laatste geval had de waarnemer direct ingegrepen: 'Veel te gevaarlijk.' Risico is rationeler, heeft te maken met het inschatten en berekenen van kansen dat een gevaar zich voordoet en de ernst ervan. Kinderen leren in de meeste gevallen ook risico's inschatten, op een intuïtief niveau. Volwassenen die verantwoordelijk zijn voor de veiligheid van kinderen doen dat expliciet en min of meer systematisch. Zij bekijken of het risico op letsel opweegt tegen de 'baten' – in bovenstaand voorbeeld van buitenspel voor de ontwikkeling van kinderen.

Er zijn verschillende soorten risico's. Kijkend naar de inhoud wordt wel onderscheid gemaakt tussen fysieke risico's, die betrekking hebben op lichamelijk letsel, en sociale risico's, die gaan over wat mensen elkaar kunnen aandoen. In dit artikel beperken we ons tot de fysieke risico's, die samenhangen met het bewegen van kinderen in hun buitenspel. Plus risico's die daar wat buiten vallen, zoals risicovolle 'elementen' en het gebruik van werktuigen.

Een andere indeling richt zich op formele kenmerken van risico's: objectieve risico's, die gebaseerd zijn op aantoonbare feiten, tegenover subjectief ervaren risico's; goede of 'gezonde' risico's tegenover slechte of 'onaanvaardbare' risico's; onvermijdelijke risico's tegenover vermijdbare risico's (Dowd, 2004; Sandseter, 2009).

Objectieve en subjectieve risico's

Tijdens een voorlichtingsbijeenkomst over natuurrijke schoolterreinen laat ik foto's zien van wat verschillende scholen al gerealiseerd hebben. Zoals heuveltjes, een vlindertuin, levende hutten van wilgentenen en water, in de vorm van een poel voor kikkers en andere dieren. Het laatste beeld roept negatieve reacties op: 'Gevaarlijk, de kinderen kunnen erin verdrinken'. Ik vraag: 'Gevaarlijk voor wie?' Het antwoord is: 'Voor jonge kinderen'. Dan leg ik uit dat er een groot verschil is tussen peuters en kleuters. Bij de ongelukken,

Kinderen leren in de meeste gevallen ook risico's inschatten

• Isabel Nabuurs Fotografie

Spel met risico's is noodzakelijk voor een evenwichtige ontwikkeling van kinderen

waarbij jonge kinderen in ondiep water verdrinken gaat het om peuters. Zij hebben een relatief groot hoofd en nog niet zulke sterke spieren. Als zij in ondiep water vallen hebben ze daardoor niet de kracht om op te krabbelen. Bij kleuters is dat al anders. Peuters (en baby's) moet je daarom nooit zonder toezicht in de buurt van water laten spelen. Toch is de primaire reactie heel vaak: 'Water is gevaarlijk.' Als dat ertoe leidt dat kinderen verstoken worden van een – vaak speelse – omgang met water in hun dagelijkse omgeving, is dat heel jammer voor die kinderen. Want kinderen zijn juist gek op water, omdat water zo veel open mogelijkheden heeft (Both, 2007). Het feitelijke risico is veel en veel kleiner dan het door

ouders subjectief beleefde risico. Van 2001 tot en met 2005 verdronken per jaar 3 op de 100.000 kinderen van twee jaar (cijfers CBS, 2007). Verschrikkelijk om mee te maken, maar willen we alle risico's 'absoluut' uitbannen? En als we dat al zouden willen, kan het dan wel? Kenmerkend voor genoemde perceptie van het risico is ook de neiging tot overgeneraliseren – 'kinderen', 'jonge kinderen' – terwijl het feitelijk een veel kleinere groep betreft.

Wat kinderen gevaarlijk vinden

De eerder genoemde Esther doet net alsof ze iets gevaarlijks gaat doen dat ze echter goed beheerst. Vierjarige kinderen vinden iets echt >>

Als kinderen de kans krijgen, gaan ze in de regel goed om met risico's

'gevaarlijk' als ze iets proberen wat ze nog nooit eerder deden (Stephenson, 2003; Sandseter, 2009). En als ze bovendien het gevoel hebben dat ze op de grens zitten van het verliezen van de controle, van wat ze kunnen. Er is bij kinderen tegelijkertijd sprake van echte angst en een gevoel dat je het (net) kunt, de angst kan overwinnen. Bij het glijden van een hellend vlak bijvoorbeeld experimenteren zij met de hoogte en proberen soms hun snelheid te vergroten door op karton of een zachte stof te gaan zitten. Het is belangrijk dat ze deze ruimte krijgen om te experimenteren, zonder een gevaar voor andere kinderen te zijn. Bij het schommelen wordt geprobeerd zo hoog mogelijk te komen en wordt zodanig geëxperimenteerd met hoogte en snelheid, dat de opwindning daarover grenst aan angst. Daarbij is het van belang dat de kinderen door eigen kracht – zonder dat een volwassene of ander kind hen duwt – proberen hoger te komen.

Verschillen tussen kinderen

Kinderen kijken naar andere kinderen die hun grenzen verkennen en proberen te verleggen in uitdagende lichamelijke activiteiten en worden op hun beurt daardoor uitgedaagd. Die sociale

factor kan ook verkeerd uitwerken. Kinderen verschillen in hun durf tot het nemen van risico's. Er zijn overmoedige kinderen die stoer willen doen en soms risico's slecht kunnen inschatten, en te angstige kinderen die te veel op safe spelen. Het is belangrijk dat opvoeders tegenover de kinderen aangeven dat zij zelf bepalen welke risico's zij willen nemen en zich niet moeten laten opjatten door andere kinderen.

Dat geldt ook voor ontwikkelingsverschillen tussen kinderen. Net zoals bij bijvoorbeeld lezen leren hebben kinderen ook bij het buitenspelen verschillende moeilijkheidsgraden nodig als uitdaging tot het verkennen en zo mogelijk verleggen van de eigen grenzen (vergelijk het kunnen ervaren van de naast-bij ontwikkelingszone in de zin van Vygotsky: de uitdaging zit hem in niet te gemakkelijk, niet te moeilijk). Dat laat weer eens zien hoe belangrijk het vrije spelen is voor de totale ontwikkeling van kinderen in hun 'sensorische' ontwikkelingsfase.

In een goede buitenspeelplaats zijn veel gradaties in uitdaging aanwezig. Met name natuurspeelplaatsen bevatten als regel veel van zulke gradaties. Wat voor het ene kind een uitdaging is, is voor een ander kind gevaarlijk. Als er te weinig

uitdaging aanwezig is, gaan kinderen uit verve-ling soms overcompenseren en echt gevaarlijke dingen doen.

Veel kinderen hebben ook de behoefte om activi-teiten vaak te herhalen, als oefening om tot een steeds betere beheersing te komen. Dat geeft bovendien een bepaalde veiligheid. Op een muur-tje balanceren is eerst eng, maar later kan het tot een routine worden, deel uitmakend van een dagelijkse route.

Vuur

Een element dat, net als met water het geval is, bij ouders en andere opvoeders sterke angst-gevoelens oproept is vuur. En net zoals water trekt vuur kinderen sterk aan. 'Fikkie stoken' is bij veel kinderen zeer populair. In een buiten-schoolse opvang die een sterke nadruk legt op buiten zijn is het leren omgaan met vuur vaak een belangrijk doel. Dat zie je in Scandinavië, in de *Waldkindergärten* in Duitsland en andere landen, in de *Forest Schools* in Groot-Brittannië. Maar ook hier en daar in ons land. Een praktijk-beeld uit een *Forest School* in Schotland (Honoré, 2009, p. 195). Het was nog vroeg in het voorjaar en behoorlijk koud. Daarom hadden de kinderen met hun begeleider een kampvuur gemaakt van hout dat daar aanwezig was. Ze zaten in een kring om het vuur om hun voeten en handen te verwarmen en dronken warme limonade. Opeens greep Magnus, een kind van drie jaar, met een blote hand in het vuur naar een gloei-ende stuk houtskool en schreeuwde het uit van schrik en pijn. Je zou vervolgens verwachten dat de leiding en de ouders in paniek zouden raken, want 'dit mag nooit gebeuren'. Maar iedereen nam het rustig op. Magnus had weliswaar een wond aan zijn rechterwijsvinger, die pas na twee weken genezen zou zijn, maar hij – en de andere kinderen die erbij waren – hadden ook een belangrijke les geleerd over het gevaar van vuur. Magnus geeft nu, als hij een doosje luci-fers ziet, dat direct aan een volwassene. En hete sintels zal hij nooit meer aanraken. Zijn moeder reageert met: 'De waarheid is dat er gevaren in de wereld zijn en dat kinderen, binnen redelijke grenzen, profiteren van blootstelling daaraan'. Zij gaat ervan uit dat risico's horen bij groot worden. Kinderen leren bij deze instelling bovendien hoe je vuur moet maken en wat je vooral niet moet doen, wat de gevaren zijn.

Geef kinderen een mes

In de Zweedse versie van de krant *Metro* ver-scheen een artikel met de titel 'Geef kinderen een mes' (Wahl, 2008). Bedoeld is een Zwitsers legermes. Als je dat doet 'zullen de kinderen zich de rest van hun leven de dag herinneren dat ze het mes kregen'. Hun ouders moeten er echter niet aan denken, om zoiets gevaarlijks te doen. Zouden Nederlandse ouders veel anders

reageren? Stel je echter eens voor dat je een kind als het acht jaar is geworden, of een paar jaar vroeger, een zakmes (mag ook een ander zijn dan zo'n Zwitsers mes) geeft, als teken van vertrouwen. Een soort initiatie in een nieuwe levensfase. Je zegt erbij dat je erop vertrouwt dat het mes niet misbruikt wordt. En verder leer je ze hoe ze moeten snijden, altijd van het lichaam af, naar buiten toe. En dat het lemmet altijd scherp moet blijven. Een bot mes is immers gevaarlijker dan een scherp mes. En je neemt het kind mee naar bos of park, om met het mes te werken. Het kind zal waarschijnlijk wel eens in de eigen vingers snijden. Zoals het ook wel eens een splinter of doorn in de hand of voet krijgt. Of een bult op het hoofd, een tand door de lip, schrammen. Als kinderen de kans krijgen, gaan ze in de regel goed om met risico's. Je moet wel naar het kind kijken, er zijn kinderen die je misschien beter geen mes kunt geven. Of misschien juist wel, onder strenge voorwaarden, dan leert het ermee omgaan. In de pedagogiek van Reggio Emilia is om die reden het werken met scharen en andere scherpe gereedschappen door peuters en kleuters heel normaal (Honoré, 2009, p. 202; Little & Wyver, 2008).

Angsten van ouders

Dat ouders en andere opvoeders bezorgd zijn over de veiligheid van kinderen is normaal. Zelfs als deze als 'overdreven' beschouwd kunnen worden, is die zorg begrijpelijk. Ook ik houd wel eens mijn hart vast bij de capriolen die mijn kleinkinderen uithalen. Toch moet je je afvragen of we, individueel en collectief, niet te ver gaan in onze bezorgdheid. Dat thema komt aan bod in het volgende artikel. 🌱

Literatuur

- Both, K. (2007). Speelwater bij school. *HJK*, 34 (9), 268-271.
- Dowd, J. (2004). Risk and the outdoor adventure experience: good risk, bad risk, real risk, apparent risk, objective risk, subjective risk. *Australian Journal of Outdoor Education*, 8 (1).
- Honoré, C. (2009). *Slow kids*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Little, H. & S. Wyver (2008). Outdoor play: Does avoiding the risks reduce the benefits? *Australian Journal of Early Childhood*, 33 (2), 33-40.
- Sandseter, E.B. Hansen (2009). Characteristics of risky play. *European Early Childhood Education Research Journal*, 9 (2), 3-21.
- Stephenson, A. (2003). Physical risk-taking: dangerous or endange-red. *Early Years*, 23 (1), 35-43.
- Tierney, J. (2011). Can a playground be too safe? *The New York Times*, 18 juli 2011.
- Wahl, H. (2008). Geef kinderen een eigen legermes. *Metro* (Zweden), 6 oktober 2008. Vertaling Jan van Boeckel.

In een goede buitenspeelplaats zijn veel gradaties in uitdaging aanwezig